

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ МОВНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті розглядається методологічний потенціал застосування синергетичного підходу до дослідження системи професійної підготовки вчителів іноземних мов в інформаційному суспільстві. Зокрема висвітлено основні характеристики синергетичної парадигми та їх специфіку в контексті мовної педагогічної освіти з урахуванням предметного, функціонального та історичного аналізу.

Провідною ознакою нашого часу, що здійснює пріоритетний вплив на всі аспекти сучасної цивілізації, став процес розгортання інформаційного вибуху – значного прискорення накопичення наукових знань з моменту появи комп'ютерів – і становлення інформаційного суспільства. Вивчення важливих характеристик і атрибутів інформаційного суспільства привертає увагу багатьох дослідників (Е. Тоффлер, Ю. Белл, Фр. Фукуяма, В.П. Андрущенко, К.В. Корсак, Д.І. Дзвінчук, А.Н. Авдулов, А.М. Кулькін, В.Л. Іноземцев та ін.). Науковці розглядають новий етап суспільного розвитку як цілковито нове суспільне явище, а не "стара економіка + безліч комп'ютерів" [1: 71]. Це суспільство, де інформація та наукові знання є тією основою, з якої виростають освіта і культура. Для побудови інформаційного суспільства має зростати людський потенціал держави, розширюватися інформаційна структура, максималізуватися увага до глибокого засвоєння інформаційно-комунікаційних технологій активною частиною населення в системі освіти і фахової підготовки, щоб завчасно попередити явище соціального виключення. Визначними тенденціями розвитку світової освітньої системи стають поглиблення її фундаменталізації, посилення гуманістичної спрямованості, духовної та загальнокультурної складової освіти, формування у студентів системного підходу до аналізу складних соціальних ситуацій, стратегічного мислення, виховання соціальної та професійної мобільності та інтеркультурної сенситивності. Необхідність підтримання високої конкурентоспроможності на динамічному ринку праці потребує також прищеплення прагнення і навичок до самонавчання, самовиховання протягом усього активного трудового життя.

Останнім часом суспільство почало усвідомлювати принципово нову роль мовної освіти у суспільному інформаційному світі заради підтримки мобільності, взаєморозуміння і співпраці, подолання упереджень і дискримінації. Аналізуючи мовні детермінанти сучасної освіти, польський дослідник А. Гофрон показує вплив мовного чинника на зміну освітніх моделей. Якщо в індустріальній цивілізації освіта виступала головним чином транслятором знань, традицій культури, то в інформаційній цивілізації вона повинна стати своєрідним медіатором у набутті знань – не просто передавати готові знання, а вчити здобувати, знаходити і застосовувати їх. Йдеться про медіальну освіту як модель сучасного знання. За загальною дефініцією автора, медіальна освіта означає підключення до основ знань процесів спілкування людей [2: 21].

Плюрилінгвальний підхід, запропонований Радою Європи, передбачає оволодіння і користування кількома мовами на різних рівнях компетенції та у різних цілях, а також реформування професійної підготовки вчителів іноземних мов під кутом зору навчання стратегій вивчення мов (у тому числі й автономного) та інтеркультурного виховання [3: 10].

Вирішення цих складних, але актуальних завдань неможливе без застосування системного підходу, який розглядає всі елементи педагогічної системи у взаємозв'язку, цілісності і еволюційному розвитку. Саме він та його якісно нове продовження – синергетика – дають змогу уникнути "лінійної логіки", розглядати комплексні, складні об'єкти в динаміці їх виникнення і змін [4: 22].

Здобутком синергетики є відкриття закономірностей самоорганізації в розвитку всіх явищ буття, а також загальної тенденції до прогресу цієї самоорганізації. На сучасному етапі розвитку суспільства створення все більш складних упорядкованих систем ставить на порядок денний питання про систематичне оволодіння як загальними закономірностями розвитку світу, так і їх конкретизацію в усіх видах людської діяльності та в освітніх системах формування сучасних особистостей [5: 101].

Засновники синергетики І. Пригожин та Г. Хакен вбачали наукову правомірність застосування такого плану дисциплінарних досліджень і до соціокультурних систем, якою є система мовної педагогічної освіти [4: 31].

Тому метою цієї статті є спроба обґрунтувати доцільність застосування синергетичної парадигми в якості методології аналізу професійної підготовки вчителів іноземних мов як освітньої системи.

Фундаментальним питанням синергетики є питання: чи існують загальні закономірності, які управляють виникненням систем, що самоорганізуються, а також виникненням їх структур і функцій. Основними властивостями систем, що самоорганізуються, є відкритість, нелінійність і дисипативність.

Відкритість системи підтримується за рахунок постійного надходження ззовні речовини, енергії чи інформації. Стосовно обраного предмета дослідження ми маємо справу переважно з інформацією лінгвістичного, педагогічного, соціального і технологічного характеру.

Нелінійність системи характеризує її здатність сприймати відмінності у зовнішньому середовищі і "враховувати" їх у процесі власного функціонування, а також спричиняти у середовищі певні умови, які, у свою чергу, зумовлюють зміни у самій системі. У контексті мовної педагогічної освіти нелінійність – це альтернативність шляхів професійного розвитку.

Дисипативність системи визначається як якісно своєрідний макроекономічний прояв процесів, що відбуваються на макрорівні. Ця властивість систем, що самоорганізуються, проявляються у різних формах: у

здатності "забувати" деталі деяких зовнішніх впливів; у "природному відборі" серед множини мікропроцесів, руйнуючих те, що не відповідає загальним тенденціям розвитку системи; у когерентності мікропроцесів, яка задає для них певний спільний темп розвитку. Наприклад, описуючи шість кроків до продуктивного викладання, американська дослідниця Джаннетт Вос наголошує на необхідності створення оптимальних умов, правильного подання, зваженого обмірковування, активізації збереженої інформації, реального застосування знань, регулярного повторення й оцінювання, а при цьому святкування навчальних досягнень як чинників ефективності навчальних програм 21-го століття [6: 298].

Окрім характеристики засадничих синергетичних понять, необхідно дати опис середовища, в якому ці системи функціонуватимуть, і під дією якого лише і можливі самоорганізаційні явища. Головною рисою середовища, важливою для цілей нашого дослідження, є наявність між ними та системою своєрідних обмінних процесів, а саме надходження до неї соціальної енергії – того, що стимулює й посилює активність її членів. Так, стрімке проникнення інформаційних технологій в освітні системи стає ключовою умовою підготовки майбутніх учителів іноземних мов, оскільки з інформатизацією освіти пов'язані можливості кожної людини обирати власну траєкторію навчання; підвищення мотивації учіння за рахунок динамічності роботи, регулювання складностей навчальних завдань; створення індивідуальних знань.

Окрім збуджувального чинника, середовище характеризується наявністю чинника, який поглинає активність.

На думку Н.П. Волкової, комп'ютерно-опосередкована комунікація, у свою чергу, обумовлює серйозні зміни у використанні мовних засобів (спрощує спілкування, збіднює мовленнєві дії); викликає асинхронний розвиток особистостей, спричиняє комп'ютерну тривожність, що відчувається користувачем під час роботи з комп'ютером, персоніфікацію (приписування людських якостей комп'ютерним системам), комп'ютерний фанатизм тощо. Усе це вчитель має враховувати, впроваджуючи ІКТ у навчально-виховний процес [7: 209-211].

Системи вищого рівня складності, до яких відноситься мовно-педагогічна освітня система, потребують адекватного їх природі трьохстороннього висвітлення: предметного, функціонального та історичного [8: 25]. *Предметний* аналіз допомагає вирішувати дві задачі: визначення компонентів різних рівнів – підсистем і елементів, – з яких складається дана система, і виявлення взаємозв'язків між ними. В.П. Беспалько виділяє такі основні елементи, що створюють педагогічну систему: 1) цілі навчання; 2) зміст навчання; 3) форми, методи і способи навчання; 4) педагогічні чи опосередковуючі їх педагогічну діяльність технічні засоби навчання; 5) студенти; 6) принципи навчання; 7) дидактичні принципи [9: 29-30]. Усі ці елементи взаємопов'язані, а сама педагогічна система постійно знаходиться під впливом соціального середовища, будучи однією з його підсистем. Тому залежно від того, який елемент педагогічної системи в конкретний момент зазнає безпосереднього впливу соціального середовища, відбувається перебудова і адаптація не лише даного системного елемента, а й інших елементів системи: наприклад, широке впровадження ІКТ на межі століть потребувало від системи мовної педагогічної освіти підготовки висококваліфікованих учителів, що здатні працювати самостійно, активно і творчо, інтегруючи ІКТ у навчально-виховний процес і користуючись ними задля неперервного професійного розвитку. При цьому соціальне замовлення торкнулось не лише удосконалення форм і методів навчання, а й інших елементів: змін цілей і змісту навчання, принципів підвищення рівня кваліфікації педагогічного персоналу тощо. *Функціональний* аспект методології системного дослідження робить зрозумілим значення суті одного з найважливіших її принципів – йти в аналізі від цілого до частин. Вивчаючи системні об'єкти у контексті цілісності їх функціонування, філософи дійшли до висновку, що ці об'єкти наділені властивістю емерджентності, тобто не зводяться до сукупності їх складових частин. Тому пізнати часткове цих об'єктів можна лише за умови їх аналізу у контексті цілісності, потребами якої зумовлені його роль і місце у даній системі. Тому для того, щоб чіткіше виділити характерологічні риси професійної підготовки вчителів іноземних мов, слід описувати і досліджувати все розмаїття різноманітних педагогічних явищ, а саме тих компонентів, які безпосередньо утворюють ціле (підготовка абітурієнтів до вступу в університет на педагогічну спеціальність – вища педагогічна освіта – післядипломна підготовка і перепідготовка вчителів) та їх функцій. В особливому типі функціональних систем – соціокультурних – дія протікає не по замкненому циклу, а постійно змінюється, перетворюючи систему на таку, що розвивається. Тому їх вивчення повинне органічно включати в себе ще й *історичний* розгляд. Для цього, зокрема, слід зосередити увагу на перспективних напрямках розвитку мовної педагогічної освіти у розвинутих західних країнах, де протягом другої половини ХХ століття і на початку нового тривав безперервний процес реформування професійної підготовки вчителів до діяльності в умовах інформаційного суспільства, який відзначався динамізмом, гнучкістю у пошуку, виборі змісту, стратегій, моделей навчання і виховання [10: 15].

Для подальшого викладу важливо визначитися з ієрархією питань, тем і проблем [1: 6]. До *першого* рівня важливості ми відносимо глобальні явища і тенденції, що стосуються інформаційного суспільства і мають враховуватися під час розробки стратегії трансформації професійної підготовки вчителів іноземних мов до діяльності в умовах сучасного суспільства. У *другий* рівень важливості ми виокремлюємо комплекс явищ і тенденцій, що мають усвідомлюватися як підґрунтя будь-яких інноваційних кроків у мовній педагогічній освіті, вихованні тощо. Сюди входить необхідність цілковитої зміни моделей впровадження широких інновацій, наслідки "інформаційного вибуху", тенденція до злиття продуктивної діяльності і навчання в єдине ціле тощо. *Третій* рівень важливості включає в себе переважно ті заходи і кроки, які необхідно втілити в мовну педагогічну освіту для подолання інформаційних і мовних бар'єрів, культурних розбіжностей та виведення їх на стадію діяльності, яка наближається до вимог інформаційного суспільства. Стосовно мовної педагогічної освіти феномени цього рівня включають оновлення цілей і змісту навчання, запровадження нових предметів і дисциплін, раціональне використання можливостей ІКТ тощо.

На завершення розгляду потенціалу синергетики в контексті мовної педагогічної освіти в інформаційному суспільстві слід зазначити, що самоорганізація у відкритих системах, соціально-культурних зокрема є, за влучним висловом В.А. Цикіна, джерелом розв'язування ініціативи людей, пошуку нових ідей та методів, засобів та способів діяльності людей, що здійснюється безпосередніми учасниками соціально-економічних та культурно-гуманітарних процесів [11: 94].

Отже, реалізація процедур синергетичного підходу дозволить визначити основні наукові теорії мовної педагогічної освіти в інформаційному суспільстві, пояснити умови її функціонування, намітити тенденції розвитку професійної підготовки вчителів іноземних мов в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Корсак К.В. Освіта, суспільство, людина в ХХІ столітті: інтегрально-філософський аналіз: Монографія. – К., Вид-во НДПУ ім. М. Гоголя, 2004. – 224 с.
2. Гофрон А. Філософські засади сучасних європейських освітніх концепцій: Автореф. дис. ... д-ра філос. наук: 09.00.10 Інститут вищої освіти АПН України. – К., 2005. – 47 с.
3. From Linguistic Diversity to Plurilingual Education: Guide for the Development of Language Education Policies in Europe: Main Version. – Strasbourg: Council of Europe, Language Policy Division, 2007. – 119 p.
4. Євтюк А.В. Синергетичні засади моделювання освітніх систем: Дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Інститут вищої освіти АПН України. – К., 2001. – 188 с.
5. Лутай В.С. Синергетична парадигма як філософсько-методологічна основа формулювання світоглядів ХХІ століття / Праці методологічного семінару "Філософія освіти ХХІ століття: проблеми і перспективи", 22 листопада 2000 р., Київ. – К.: "Знання", 2000. – С. 99-103.
6. Драйден Г., Вос Дж. Революція в навчанні / Перекл. з англ. М. Олійник. – Львів: Літопис, 2005. – 542 с.
7. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація: Навчальний посібник. – К.: ВЦ "Академія", 2006. – 256 с.
8. Каган М.С. Філософія культури. – СПб.: ТООТК Петрополь, 1996. – 416 с.
9. Беспалько В.П. Основы теории педагогических систем. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1977. – 204 с.
10. Кошманова Т.С. Развитие педагогической мысли в США (1960-1998 гг.). – Львів: Світ, 1999. – 488 с.
11. Философские проблемы синергетики. – Сумы: Слобожанщина, 1997. – 120 с.

Матеріал надійшов до редакції 25.12. 2007 р.

Самоїлюкевич І.В. Синергетический подход к исследованию проблемы языкового педагогического образования в информационном обществе.

В статье рассматривается методологический потенциал применения синергетического подхода к исследованию системы профессиональной подготовки учителей иностранных языков в информационном обществе. В частности, описаны основные характеристики синергетической парадигмы и их специфика в контексте языкового педагогического образования с учетом предметного и исторического анализа.

Samoylyukovich I.V. The Synergistic Approach to Researching the Issue of Language Teacher Education in the Information Society.

The article deals with the methodological potential of the synergistic approach application to researching the system of foreign language teacher education in the information society. In particular, the author resorts to the basic characteristics of the synergistic paradigm and their peculiarities in the language education context